Драгана Рогић, Јелена Анђелковић

ВЕГЕТАБИЛНИ МОТИВИ У КАСНОАНТИЧКОМ И РАНОХРИШЋАНСКОМ ФУНЕРАРНОМ СЛИКАРСТВУ НА ТЕРИТОРИЈИ СРБИЈЕ

У загробном животу Египта, Грчке, Етрурије и Рима гроб је представљао дом и из тог разлога био је богато декорисан. Сликани мотиви у фунерарним објектима често су били вегетабилног карактера. Они симболишу смрт и васкрсење, што се огледа у „умирању" већине биљака током зиме, да би са пролећем поново „родиле".

Примери вегетабилних мотива сликаних на зидовима фунерарних објеката у Србији (Сл.1) могу се поредити са сликарством гробница у Либану, Турској, Италији, Румунији, Бугарској и Мађарској. Слична иконографија нам говори о преносу сликаних схема из једне области у другу, односно путујућим уметницима који су ширили трендове у уметности.[1] Формирање вегетабилних мотива у античкој Грчкој одвијало се под утицајем Оријента, док је сама Грчка култура и уметност утицала на уметност римског и ранохришћанског периода. Неки од уметника дошли су из грчких колонија у Италију, што је довело до многих копија грчког сликарства у римској уметности. Са појавом хришћанства дошло је до преплитања паганских и хришћанских мотива, да би у четвртом веку дошло до преваге хришћанске симболике.[2]

Вегетабилни мотиви повезују сликарство гробница из Бешке, Чалме, Брестовика, Костолца и Ниша, било да се ради о паганским или хришћанским гробницама. Комбиновани су са представама животиња, посебно птица и риба, као и људским фигурама. Биљни мотиви су углавном стилизовани, смештани у геометријске схеме, орнаменте, фризове или су сликани слободно. Најчешће су представљене гранчице ловора, мирте, маслине, палме, бршљана, винове лозе и акантуса, али је сликано и дрвеће. Од цветних мотива најомиљеније су биле руже, љиљани, лале и друго цвеће чија се врста не може дефинисати.

---

[1] Z. Magyar, *Sophianae a Study of Cultural Influences in Fourth Century Southern Pannonia*, Buletinul Cerculior Stiintifice Studentesti 13, Alba Iulia 2007, 56.

[2] Д. Срејовић, *Сликарство*, *Римски царски градови и палате у Србији*, Београд MCMXCIII, 277-278.

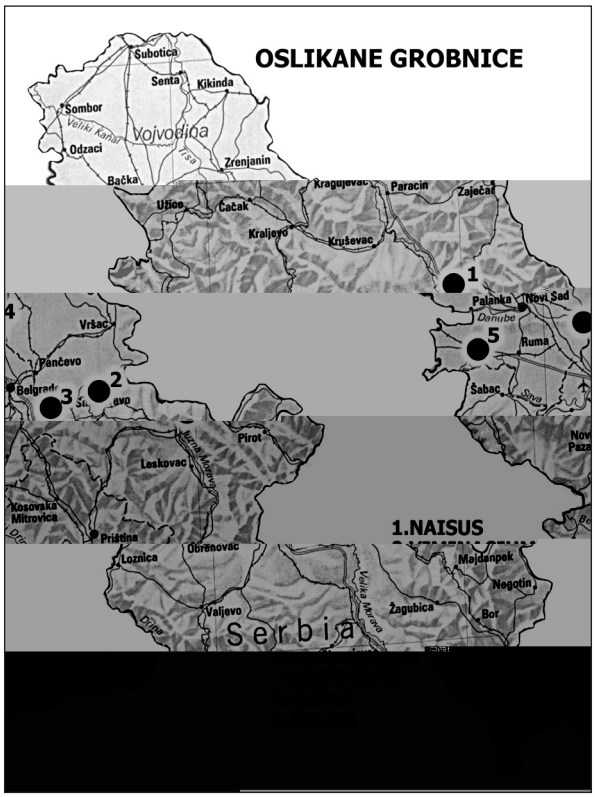

Сл. 1. Карта Србије са местима осликаних гробница (решење Ј. Рогић).

Fig. 1 Map of Serbia with the locations of painted tombs (design by J. Rogić)

Римска гробница из села Брестовика (III век н.е.)

Студију о вегетабилним мотивима фунерарног сликарства на територији Србије треба почети најстаријом гробницом из Брестовика,[3] на чијим се зидовима могу препознати гранчице, гирланде и флорални мотиви. На северном зиду испод представа птице[4] и рибе, могу се уочити гранчице натуралистички приказане и благо повијене (Сл. 2c).[5] Веома су специфичне гирланде које се могу видети у уским пољима источног, западног, јужног и северног зида (Сл. 2b). Гирланде су сачињене од две гранчице спојене машнама, које су насликане у средњем горњем и доњем делу. На појединим гранчицама листови су решени црвеном и зеленом бојом, код њих су машне изведене зеленом, док су код гранчица сликаним зеленом бојом машне црвене. Вероватно су у питању гранчице ловора,

[3] Локалитет Вукашинова црква, сликана декорације из просторије са гробовима.

[4] Голубица са гранчицом носи поруку мира, док у хришћанству означава опрост, мудрост, повољне вести и Духа светога.

[5] Ови примери се не разазнају *in situ*, познати су само из литературе. М. Валтровић, *Римска гробница у селу Брестовику*, Старинар I, Београд, 1906, Табла V, сл. 2 и 3.

јер су сликане без плодова.[6] Гирланде од зелених гранчица са црвеним плодовима и машнама представљене су у крипти бр. 34 у Таранту (Апулија, III век п.н.е).[7]

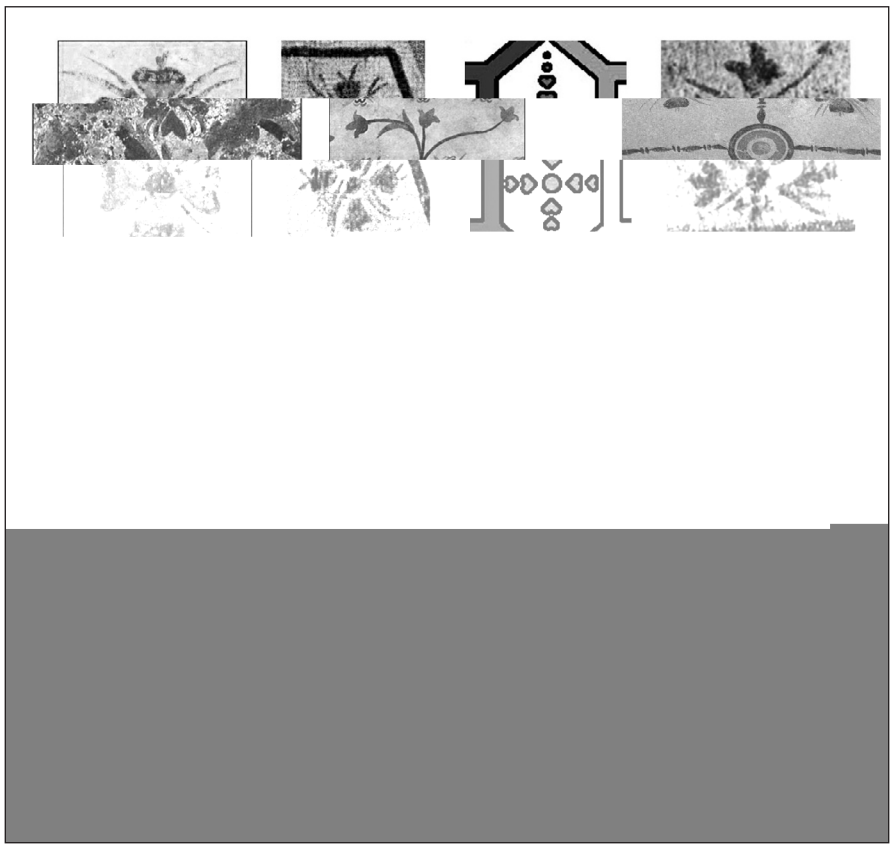

Сл. 3. a – цвет са свода гробнице у Брестовику (фото Д. Рогић); b - Плави цвет из гробнице G-2624, Виминацијум (преузето: Кораћ, 2007); c - пример цвета са локалитета Над Клепечком, Виминацијум, (преузето: Рогић, Марковић 2010, цртеж - Е. Николић); d - пример цвета из Hipogeum-a на Via Dino Compagni (преузето: Pavia 2000); e - пример цвета из гробнице у Isola Sacra; f - Свастика са листовима бршљана, римски мозаик из Аустрије; g - Тетрадрахма са сликом звезде; h - Жути ноћурак - фамилија Roseceae; i - Свод гробнице из Брестовика (фото Д. Рогић); j - Гробница G5313, Виминацијум (преузето: Кораћ 2007); k - Свод гробнице бр. 6 у Софији (преузето: Миятевь 1925)

Fig. 3 a – flower from the ceiling of the tomb in Brestovik (photo by D. Rogić); b – Blue flower from the tomb G-2624 in Viminacium (after: Korać, 2007); c – example of a flower from the site Nad Klepečkom in Viminacium (after: Рогић, Марковић 2010, drawing by – E. Nikolić); d – example of a flower from the Hipogeum at Via Dino Compagni in Rome (after: Pavia 2000); e – example of a flower from the tomb at Isola Sacra; f – Swastika with ivy leaves, Roman mosaic from Austria; g – Tetradrachm with the image of a star; h - Evening star – family of Roseceae; i – ceiling of the tomb in Brestovik (photo by D. Rogić); j – Tomb G5313, Viminacium (after: Korać 2007); k – ceiling of the tomb No 6 in Sofia (after: Миятевь 1925)

На сводовима гробница бр. 6[10] и 7[11] у Софији осликани су слични цветови, али веома стилизовани.[12] Изглед средишњег дела цвета (не рачунајући латице) асоцира на крст, док цео цвет (Сл. 3k) подсећа на слику звезде са реверса тетрадрахме (Сл. 3g) из времена Маузола (377-353 п.н.е.). Свод крипте у Констанци осликан је ружама које су постављене у пољима образованим укрштањем зелених гранчица.[13] Руже у Колумбаријуму 1(Рим, Via Taranto, II век н.е.)[14]су распоређене у геометријској схеми астрагала као на своду гробнице из Брестовика.[15] Такође је у овој гробници (Колумбаријум 1) представљен цвет[16] са четири латице. Аналогни примери цветова са четири латице из природе могу бити Жути ноћурак (из фамилије Onagraceae, Сл. h) и Pottentila erecta[17] (из фамилије Rosaceae).

Гробница са сидром у Нишу - Јагодин Мала (крај IV. поч. V в.н.е.)

Од биљних мотива ове гробнице могу се издвојити лозица сликана окер бојом, палмине гране и црвено цвеће на зеленим лиснатим стабљикама (Сл. 4a). На своду Нишке гробнице[18] налази се Христов монограм уоквирен палминим гранама. У централном делу горње зоне западног зида насликано је сидро у медаљону, око којег су приказани црвени цветови (вероватно руже или анемоне). Слична представа разбацаног цвећа може се видети у сликарству софијских гробница бр. 8 (Сл. 4b) и бр. 5 (свод). На фрескама гробница бр. 31, 33 и 77 на Исола Сакри (Остија II - III век н.е) насликано је расцветало цвеће и пупољци на олисталим стабљикама.

---

10 Мустра цвета рађена је по систему круга који је у централном делу подељен дијагоналама. Цветови су смештени у редове и понављају се. Латице су наранџасто црвене, какави су и кругови у средини цветова, док су дијагонале зелене. У доњој зони приказано је натуралистичко цветно растиње, могуће је да се ради о љиљанима. К. Миятевь, *нав. дело,* 50.

11 Представљена је геометријска схема стилизованих цветова комбинованих са плодовима, између којих се налазе цветови са четири срцолике латице. К. Миятевь, *нав. дело,* 58.

12 У Египту под династијом Птоломеја у сликарству се приказују натуралистички цветови или схематски поновљени цветни мотиви. К. Миятевь, *нав. дело,* 53.

13 A. Barbet, F. Monier, *La crypte funéraire de la basilique sous le lycée M. Eminescu à Constantza (Roumanie)*, dans La peinture funéraire antique, Actes du VII[e] colloque de l'AIPMA, Saint Romain en Gal - Vienne, 6-10/10/1998, Paris 2001, 221-228, pl. XLI.

14 I. Baldassarre, A. Pontrandolfo, A. Rouveret, M. Salvadori, *Römische Malerei*, Mailand 2002, 303.

15 М. Валтровић, *Римска гробница у селу Брестовику*, Старинар I, Београд 1906, Tab.V.

16 Цвет симболише душу, младост, говорништво, пролеће, врлине; значење се утврђује према бојама.
J. Chevalier, A. Gherbrant, *Riječnik Simbola*, Zagreb 1983, 118.

17 Цвет са четири и пет латица.

18 M. Rakocija, *Painting in the cript with an anchor in Niš,* Ниш и Византија VII, Ниш 2009, 87-105.

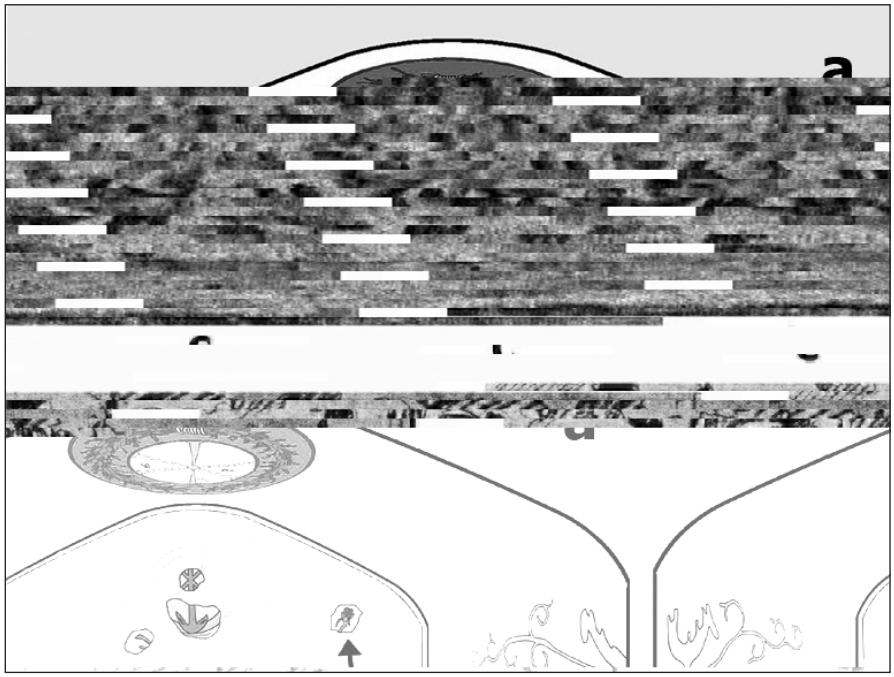

Сл. 4. a - гробница са сидром у Нишу (преузето: Rakocija 2009, цртеж М. Диманић); b – Гробница бр. 8, Софија, (преузето: Миятевь 1925).

Fig. 4 a – tomb with an anchor in Niš (after: Rakocija 2009); b – tomb No 8 in Sofia, (after: Миятевь 1925)

Расуто цвеће се може видети и у катакомби Анонима (Via Anapo, Рим, поч. IV в.н.е).[19] У фунерарној уметности декорисање вегетабилним мотивима везује се за елизијум или рај.

Представе елизијума могу се видети на зидовима следећих гробница: Caesarea Maritima (Израел, II в.н.е)[20] у којој су представљени мотиви црвених расцветалих ружа и гирланди на белој основи зида; некропола на Via Trionfale, у сцени која приказује Хермеса и децу међу ружама[21] (Италија, III век н.е);[22] крипта Лилибео у Марсали (сред. II в.н.е – поч. III в.н.е.) у којој су међу разбацаним црвеним цветовима насликани покојна музичарка и играчи;[23] у доњим зонама аркосолијума маузолеја у Куми

[19] V. F. Nicolai, F. Bisconti, D. Mazzoleni, *The Christian Catacombs of Rome*, Regensbourg 2002, 71.

[20] T. Michaeli, *The Iconography of a Roman Tomb at Caesarea Martima, Israel*, Annali di Archeologia e Storia Antica, Atti del X Congresso Internacionale dell' AIPMA, Napoli 17-21 settembre 2007, Vol. II, Napoli 2010, 523-524, Tav. LI, Fig. 1, 3.

[21] Розалије (Rosalia, Rosaria) празник ружа и мртвих, прослављан у Италији и свим провинцијама Царства (мај-јуни), током којег су гробови покривани ружама или љубичицама. Розалије имају смисао свечане гозбе, коју живи приређују мртвима.

[22] I. Baldassarre, A. Pontrandolfo, A. Rouveret, M. Salvadori, *Römische Malerei*, Mailand 2002, 354, 355,

[23] *Ibidem*, 353.

(Cuma, прва пол. III века н.е.)[24] у којој су расцветали цветови и пупољци комбиновани са представама птица и калатосима испуњеним цвећем;[25] расуто цвеће и гирланде налазе се на зидовима гробница бр. 14686[26] и 43427[27](II в.н.е, Горњи град) и гробници „Седам спавача“ у Ефесу[28] (поч. IV века, поменуте гробнице у Ефесу имају веома сличну иконографску схему и осликане сводове).

У досадашњим истраживањима сматрано је да било које црвено цвеће у форми круга представља руже,[29] међутим код дешифровања представа цвећа треба узети у обзир изглед како цветне чашице, тако и листова. У фунерарној уметности најреалистичнији пример представљају руже[30] са свода из крипте у Констанци.[31]

Ранохришћанска гробница (гробница са представом св. Петра и Павла) у Нишу - Јагодин Мала (IV век. н.е.)

На источном и западном зиду ове гробнице насликане су представе Христовог монограма, окружене палминим гранама. Око фигура светитеља представљено је дрвеће и веома високе зељасте биљке, узаних листова, зелене и црвене боје. Врсте ових биљака не могу се дефинисати.

Северни и јужни зид имају сличну иконографију. На њима су представљене ограде раја и винова лоза (Сл. 5d). Доња ограда јужног зида у празним пољима образованим укрштањем дијагоналних линија садржи листове постављене у форми крста (Сл. 6а). Могуће је да се ради о храстовим листовима. Ранохришћанска гробница св. Петра и Павла из Сопијане најближа је по иконографији поменутој гробници из Ниша.[32]

---

24 J. P. Brun, P. Munzi, con collaborazione di S. Girardot, *La Decoracione Pittorica di un Mausoleo di Età Severiana Nella Necropoli Settentrionale di Cuma*, Annali di Archeologia e Storia Antica, Atti del X Congresso Internacionale dell' AIPMA, Napoli 17-21 settembre 2007, Vol. II, Napoli 2010, 502, 504, 508.

25 J. P. Brun, P. Munzi, op. cit., 505-506.

26 N. Zimmerman, S. Landstätter, *Wandmalerei in Ephesos von hellenistischer bis in byzantinische Zeit*, Wien, 2010, 146.

27 *Ibidem*, 148.

28 *Ibidem*, 155-156.

29 Пандан ружи у Азији је лотос, оба цвета су блиска симболизму точка. Точак симболизује циклусе почињања и обнављања. У хришћанству симболизује одвијање бижанског откровења. J. Chevalier, A. Gherbrant, *нав. дело*, 973.

30 Новац са Родоса (острва чије име означава ружу) на реверсу има представу руже са пет латица. У грчкој митологији богиња Хлорис је створила ружу од беживотног тела нимфе које је нашла у шуми, лепоту и име ружи дала је богиња Афродита, а за мирис је заслужан бог Дионис. Ружа је код Грка била бели цвет који Афродита својом крвљу боји у црвено убовши се на трн. Руже су посвећене и Афродити и Атини. J. Chevalier, A. Gherbrant, *нав. дело*, 797.

31 A. Barbet, F. Monier, *La crypte funéraire de la basilique sous le lycée M. Eminescu à Constantza (Roumanie)*, dans La peinture funéraire antique, Actes du VII^{e} colloque de l'AIPMA, Saint Romain en Gal - Vienne, 6-10/10/1998, Paris 2001, pl. XLI, 2001.

32 Л Мирковић, *Старохришћанска гробница у Нишу*, Старинар V-VI, Београд 1954-1955, 53-71.

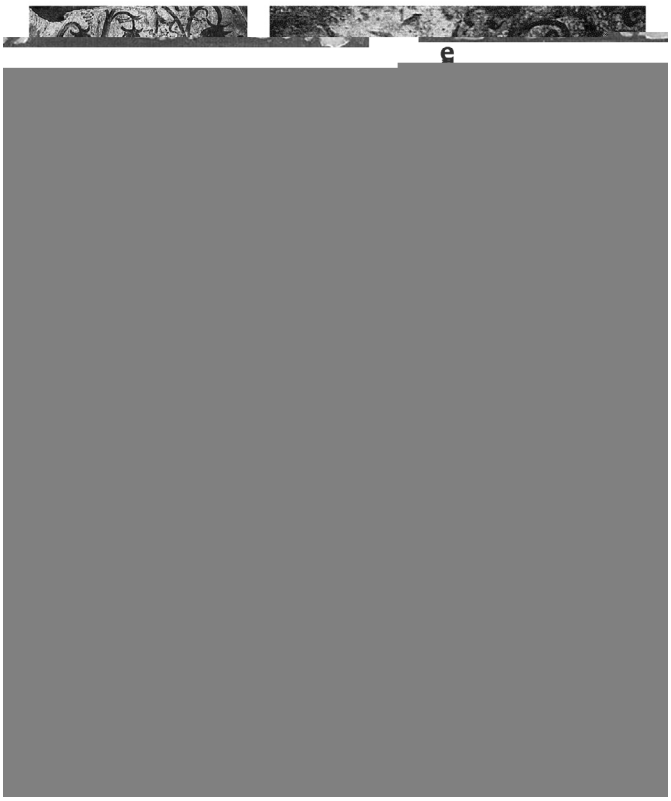

Сл. 5. a - Гробница G-5517, Виминацијум (преузето: Кораћ 2007); b - гробница G-5464, Виминацијум (преузето: Кораћ 2007); c - гробница G-160 Виминацијум (преузето: Кораћ 2007); d - ранохришћанска гробница у Нишу (преузето: Л. Мирковић); e - гробница из Чалме (преузето: Ђорђевић 2007).

Fig. 5 a – tomb G-5517 in Viminacium (after: Korać 2007); b – tomb G5464 in Viminacium (after: Korać 2007); c – tomb G-160 in Viminacium (after: Korać 2007); d – early Christian tomb in Niš (after: L. Mirković); e – tomb in Čalma (after: Đorđević 2007).

Гробница са Христовим монограмом G-5517, Виминацијум (поч. IV век. н.е.)

Христов монограм у венцу од ловоровог лишћа,[33] насликан је на западном зиду гробнице G-5517 (Сл. 7). Сличан венац представљен је у софијским гробницама бр. 1 и 9. Сцена рајског врта (источна страна G-5517) приказује кантарос у центру композиције, са чије се леве и десне стране налази по један паун, а иза њих је по једно дрво живота (Сл. 5a, arbor vitae).[34]

На северном и јужном зиду, односно у „сценама лова“ од вегетабилних мотива насликано је зељасто биље, жбунови и дрвеће. Изнад ових представа налази се фриз са виновом лозом (Сл. 5a).

Паганска гробница G-2624, Виминацијум (прва пол. IV века. н.е.)

На ужим страницама гробнице налазе се фигуре младе девојке и слуге приносиоца. Полукружне, таласасте гирланде сликане црвеном бојом, постављене су са леве и десне стране девојчине главе, што је чест случај када су у питању представе покојника (Сл. 8a).

33 M. Korać, *Slikarstvo Viminacijuma*, Beograd 2007, 34.

34 *Исто*, 44-48.

Сл. 6. a - ранохришћанска гробница у Нишу (Према Л. Мирковићу); b - гробница G -4734, Виминацијум (преузето: Кораћ 2007); c - гробница G-2624, Виминацијум (преузето: Кораћ 2007); гробница G-160 Виминацијум (преузето: Кораћ 2007); d – пример бршљана са грчких ваза.

Fig. 6 a – early Christian tomb in Niš (after: L. Mirković); b – tomb G-4734 in Viminacium (after: Korać 2007); tomb G-160 in Viminacium (after: Korać 2007); d – example of ivy from Greek vases.

Цветови са четири срцолике латице црвене и плаве боје (Сл. 3b) представљени су на северној, јужној и источној страни.[35]На источном зиду ове гробнице могу се видети и два срцолика вегетабилна мотива који представљају листове бршљана (Сл. 6c). Слични листови бршљана[36] представљени су на архиволти са натписом Felix Romuliana из Гамзиграда.[37]

Гробница са купидонима G-160, Виминацијум (друга пол. III века н.е.)

У горњим зонама бочних подужних страна гробнице (G-160) насликана је винова лоза зеленом и црвеном бојом (Сл. 5c). Доње зоне ових страница имају сличан иконографски систем. У оквиру једног поља насликан је паун окружен крупним цветовима жуте и црвене боје са два калатоса, у једном од њих налази се зелено зељасто биље, док се у другом налазе цветови црвене боје (Сл. 9b). У овој гробници калатоси су осликани окер бојом са укрштеним дијагоналним линијама браон боје, што јасно асоцира на корпе од прућа. Готово идентичне корпе насликане су на бочним зидовима гробнице „Банкета“ из Констанце (Румунија, крај IV-поч.V в.), с тим сто су представљене са воћем [38]које једу зец[39] и паунови[40] (Сл. 9c i d).

У другом пољу G-160 насликане су две птице, између којих се налази посуда са цвећем. Ова посуда такође је сликана окер и браон бојом као код већ поменутих калатоса, али је њен цртеж у форми кантароса. Облик посуде

---

35 *Исто*, 78.

36 Бршљан симболише трајност биљне снаге. J. Chevalier, A. Gherbrant, *нав. дело,* 90.

37 Д. Срејовић, *нав. дело*, Таб. 48.

38 Воће је симбол обиља, жеље за бесмртношћу и напредовањем. J. Chevalier, A. Gherbrant, *нав. дело,* 1048.

39 A. Barbet, *Le tombeau peint du Banquet de Constanta en Roumanie, dans Edifices et peintures IVe-XIe siècle*, colloque du CNRS, 1992, Auxerre 1994, Fig 8, 28.

40 *Ibidem*, Fig 10, 40.

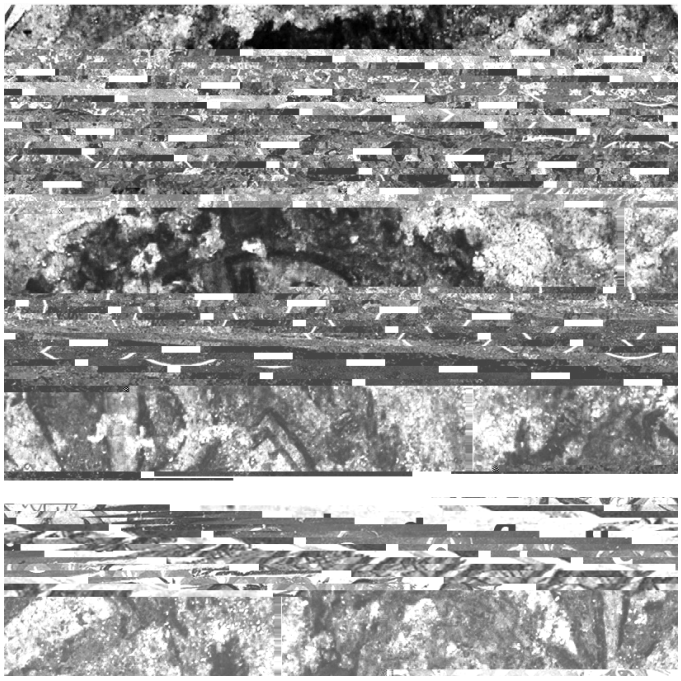

Сл. 7. Гробница G-5517, Виминацијум (преузето: Кораћ 2007).

Fig. 7 Tomb G-5517 in Viminacium (after: Korać 2007).

сличан је посуди са фреске из гробнице „Банкета“ у Констанци (Румунија, крај IV- поч.V в.), на којој су приказане јаребице које пију воду из посуде.[41] Купидони (G-160) који су насликани на источном зиду гробнице у рукама држе црвене траке и гирланде жуте и зелене боје. Између њих налази се калатос, вероватно испуњен воћем, јер се виде трагови црвене и плаве боје (Сл. 9a).

Гробница G-4734, Виминацијум (прва пол. IV в.)

На бочним странама ове гробнице насликан је по паун. [42]Флорани мотиви, црвене боје, постављени су у низу и имају по три латице (Сл. 6b). Стабљика је зелена, а листови прате спољну форму цвета, што наводи на мишљење да су у питању лале.

Гробница G-5313, Виминацијум (прва пол. IV в.)

На зидовима ове гробнице насликана је схема дијагонално постављених гранчица. Једну групу чине оне са зеленим и црвеним листовима, које преклапају гранчице са жутим лишћем (Сл. 3j). У пољима између њих насликани су цветови са четири срцолике латице, налик оним из виминацијумске гробнице G2624 и Брестовика (погледати одељак

41 *Ibidem*, 37.

42 M. Korać, *нав. дело*, 23.

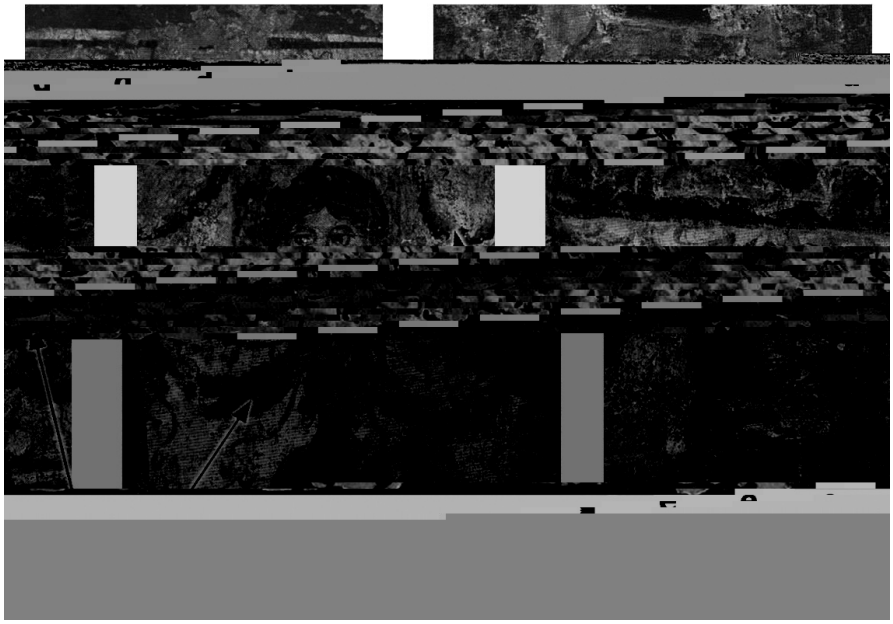

Сл. 8. a – Гробница G-2624, Виминацијум (преузето: Корађ 2007); b – гробница из Бешке (преузето: Marijanski-Manojlović 1987).

Fig. 8 a – tomb G-2624 in Viminacium (after: Korać 2007); b – tomb in Beška (after: Marijanski-Manojlović 1987)

о цветовима из Брестовика). Познат је још један пример цвета крстасте форме са срцоликим латицама из Виминацијума са локалитета Над Клепечком (Сл. 3c).[43]

Цветови са четири срцолике латице заступљени су и у хеленистичкој (Казанлак) и у римској уметности катакомби и гробница (пример цвета гробнице 11. у Исола Сакри, Сл. 3e). Углавном се латице цветова сликају једном бојом, најчешће црвеном[44] или плавом,[45] врло ретко се може видети комбинација ових боја чије значење представља смрт.[46] Ипак, оваква комбинација осликана је у куполи трачке гробнице у Казанлаку.[47]

---

[43] Намена објекта у ком су фреске нађене није утврђена. Д. Рогић, С. Марковић, *Реконструкција античког зидног сликарства са локалитета Над Клепечком*, Viminacium, Живопис 4, Београд, 2010,

[1]80 - 181, сл. 2 и 4.

[44] Црвена боја симболише љубав и ватру. Црвено је Дионисова боја, а у Хришћанству боја Светог Духа. Јустинијанов законик осуђивао је на смрт купца или продавца пурпурне тканине, јер је она симбол највише власти. J. Chevalier, A. Gherbrant, *нав. дело*, 114, 115

[45] Зевс и Јехова седе на престолу ногу положених на небеско плаветнило. У Месопотамији се веровало да је небески свод сачињен од лапис лазулија. У Хришћанству плави огртач покрива Божанство.

[J]. Chevalier, A. Gherbrant, *нав. дело*, 714, 715.

[46] M. Korać, *нав. дело*, 82.

[47] H. Danov, T. Ivanov, *Antique Tombs in Bulgaria*, Sofia, 1980, plate 51.

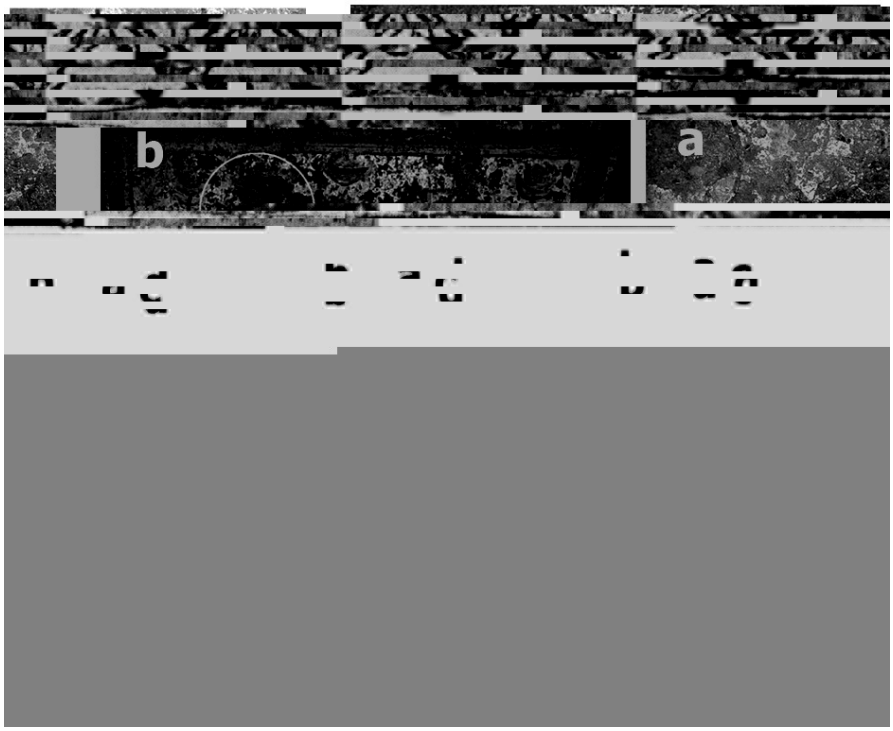

Сл. 9 a – Гробница G-160, Виминацијум (преузето: Корађ 2007); b – гробница G-160, Виминацијум (преузето: Корађ 2007); c - гробница Банкета из Констанце (преузето: http://art-historia.blogspot.com, mormantul-hypogeum constanca); d - гробница Банкета из Констанце (преузето: http://art-historia.blogspot.com, mormantul-hypogeum constanca).

Fig. 9 a – tomb G-160 in Viminacium (after: Korać 2007); b – tomb G-160 in Viminacium (after: Korać 2007); c – Festive tomb from Constanta (taken from: http://art-historia.blogspot.com, mormantul-hypogeum constanca); d – Festive tomb from Constanta (taken from: http://art-historia.blogspot.com, mormantul-hypogeum constanca)

Гробница G-5464, Виминацијум (друга пол. IV в.)

На бочним странама гробнице G-5464[48] налазе се спиралне вреже винове лозе, са листовима и грожђем (Сл. 5b). Вреже и листови сликани су црвеном и тамном браон бојом, док су гроздови плави. Мотив винове лозе у фунерарном сликарству Виминацијума може се видети у гробници са Христовим монограмом G5517, гробници са Купидонима G-160, ранохришћанској гробници у Нишу, паганској гробници из Бешке и гробници из Чалме. Аналогни примери постоје у ранохришћанским гробницама у Печују[49] и Софији бр. 4, 6 и 7. у којима су комбиновани винова лоза и акантус.

48 M. Korać, *нав. дело*, 22- 23.

49 F. Fülep, Z. Bachman, A. Pintér*, Sopianae–Pécs, Ókeresztény émlekei*, Budapest, 1988, 27-31.

Римска гробница код Бешке (прва пол. IV в.)

Од вегетабилних мотива ове гробнице могу се препознати: цвет са три латице-вероватно љиљан, гирланде (Сл. 8b), винова лоза и цветови или плодови насликани у рогу изобиља. На западном зиду гробнице приказан је покојник са својом супругом, која у десној руци држи цвет са три латице. Цвет је беле боје, асоцира на љиљан, који је симбол славе, чистоте, бесмртности и спаса. Представа љиљана може се такође видети у сликарству софијске гробнице бр. 7. Изнад глава брачног пара виси гирланда окер боје. Поред њихових ногу налазе се два рога изобиља.[50]

У рогу изобиља налазе се плодови или цветови сликани црвеном, жутом и браон бојом, који су разбацани и по поду. Приказ брачног пара из гробнице у Силистри веома је сличан пару из Бешке. Cornucopia или рог изобиља је мотив настао у Грчком периоду,[51] који је наставио да живи и у римској уметности.

Три Парке које уводе покојника у загробни живот приказане су на источној страни, из тог разлога на овој страни нису представљени флорални мотиви.[52] Личности везане за покојников овоземаљски живот постављене су у првој зони јужног зида. У питању су три мушке фигуре и једна женска. Изнад сваке фигуре висе црвене гирланде, са зеленом лозицом која се завршава плодом у виду црвене бобице око које су зелени листићи,[53] а на поду је осликана зелена трава. Трећи фриз осликан је мотивом винове лозе и птицама које кљуцају грожђе. Овај фриз дочарава рај који чека покојника. У горњој зони северног зида насликана су три пауна са плавим гроздовима.[54]

Гробница из Чалме (прва пол. IV в.)

На зидовима гробнице[55] могу се препознати зелени и плави биљни мотиви сликани слободним потезима. Могуће је да се ради о виновој лози. Изнад представе попрсја на источном подужном зиду са леве и десне стране симетрично је насликана зелена лозица (Сл. 5e).

Иконографска и симболичка анализа вегетабилних мотива у касноантичком и ранохришћанском фунерарном сликарству на територији Србије

У фунерарној уметности, вегетабилни мотиви немају само декоративну функцију, већ веома јасну симболику. Биљни мотиви у касноримској

---

50 *Cornucopia* се може видети и на представама новца из римског периода: H. Mattingly, E. A. Sydenham, Vespasian to Hadrian, *The Roman Imperial Coinage*, Volume 2, London 1984.

51 N. T. Hunter, *The Art of Floral Design*, Albany, 2000, 5.

52 M. Marijanski-Manojlović, *Rimska nekropola kod Beške u Sremu*, Novi Sad 1987, 18

53 *Ibidem*, 26, сл. 7.

54 *Ibidem*, 19.

55 M. Đorđević, *Arheološka Nalazišta rimskog perioda u Vojvodini* (*Archaeological Sites from thr Roman Period in Vojvodina*), Beograd 2007, 32.

уметности представљају наслеђе античке Грчке и Орјента. Неизбежно је поменути сликарство египатских племићкимх гробница из Тебе[56] у којима су осликане најстарије представе вртова[57] у контексту загробног живота (гробнице у Сакари и Теби).[58] Карактеристике овог сликарства су јасноћа, једноставност, стилизација, а у орнаментици понављање одређеног шаблона. Типичне представе цвећа састојале су се од једног цвета са по једним пупољком или листовима са стране. Цвеће је најчешће сликано црвеном, жутом и плавом бојом.[59] У сликарству египатских гробница могу се приметити цветни аранжмани у облику букета,[60] представљени тако што се приносе божанствима.[61] Поред цветова сликаних у букетима, у виду орнамента или приказа вртова сликани су и венци и гирланде.[62] Ови мотиви веома су заступљени и у грчкој и у римској уметности.

Венцима су у Грчкој награђиване атлете, песници, војници, победници и младенци, а симболишу оданост и посвећеност.[63] Заједно са гирландама незаобилазан су мотив у зидном сликарству фунерарних објеката. Гирланде означавају светаштво, част, живот после смрти и често се сликају изнад главе покојника.[64] Присутне су и у хеленистичком и римском фунерарном сликарству, а чест су мотив на саркофазима и урнама. У III веку п.н.е. владала је т.з.в. „гирландоманија“, т. ј. најчешћи украси напуљских гробница биле су гирланде.[65] Гирланде су прављене од нанизаних листова, латица цвећа, целих цветова, гранчица, воћа и често су украшене машнама и тракама. Примери гирланди насликани су у гробници у Брестовику, гробницама G-2624, G-160 из Виминацијума и у гробници из Бешке.

Гранчице можемо детектовати у гробници из Брестовика и у гробници G-5313 (Виминацијум). И гранчице и гирланде углавном су подражавале мирту, ловор, маслину и палму, исто важи и за венце. Мирта и маслина су биљке са дубоко израженом симболиком. Мирта[66] симболише бесмртност и посвећена је Венери (Афродити). Њоме се миропомажу краљеви, а три мудраца међу својим поклонима за рођење Христа носили су и мирту.

---

56 У Теби је пронађено више од пет стотина осликаних гробница.

57 M. Davies, A. H Gardiner, *Ancient Egyptian Paintings*, Vol. 3, Chicago MCMXXXVI, 102.

58 Богиња Изида у сликарству носи скиптар од папируса, који симболише нови живот и плодност.

59 N. T. Hunter, *op. cit.*, 3.

60 Букети лотоса на зиду гробнице из Тебе (14 в. п. н. е.). N. T. Hunter, *op. cit.*, 2.

61 Лотос је цвет египатске богиње Изиде, он симболише: нови живот, плодност, еротику. B. Teissier, *Egyptian Iconography on Syro-Palestinian Cilinder Sealsof the Middle Bronze Age*, Fribourg 1995, 181.

62 N. T. Hunter, *op. cit.*, 3.

63 *Ibidem*, 4.

64 M. Korać, *nav. delo*, 77.

65 I. Baldassarre, A. Pontrandolfo, A. Rouveret, M. Salvadori, *Römische Malerei*, Mailand 2002, 55.

66 Мирта је зимзелена грмолика биљка, белог цвета и модрог плода која може нарасти и до висине од пет метара. Спада у зачинске биљке и има лековита својства.

Маслина[67] је прва биљка изникла после потопа, симбол је дуговечности и савеза са богом. Ловор симболише бесмртност као и све биљке које остају зелене током зиме.[68] У хришћанском предању букет гранчица или махање њима симболизује почаст победнику (Христов улазак у Јерусалим). Традиција је источњачка, везује се за бесмртност, победу над грехом и спасење.[69] Ловоров као и палмин венац[70] својим зеленилом указују на вечност, потенцијални тријумф,[71] али и на спорт и циркус.[72] Венац[73] је симбол уметности,[74] књижевности, владе, победе и образовања у римском друштву. Има примера да су прављени од златног и сребрног лишћа, када су овенчавали добротворе градова, понекад су стављани на гробове да означе победу у битци живота.[75] Краљеви Грчке и Рима носили су ловорове венце. Касније дизајнирање венаца од злата и драгог камења трансформише их у круну.У хришћанској уметности ловоров венац представља тријумф покојника над смрћу и васкрсење Христово. Палма се везује за успон и победу (атлетску и духовну), бесмртност и указује на мученишство.

Декорисање сводова гробница цветном орнаментиком распрострањено је и на истоку и на западу. Овакве композиције имају алузују небеског свода.[76] Цветни вртови у сликарству античког света могли би бити инспирисани дворским вртовима Орјента (Египта, Асирије, Вавилона), при походима Александра Великог.[77] Можда би се инспирација могла наћи и у грчким фунерарним вртовима[78] који су се налазили у

---

67 Маслина (лат. Olea) је зимзелена биљка, зеленог или модрог плода. Поклон је богиње Атене. Хипократ је маслиново уље преписивао за више од шездесет болести. На олимпијским играма победници су кићени венцима од маслинових гранчица, а за награду су добијали амфоре са маслиновим уљем које је тада било веома цењено. Архангел Гаврило у руци држи маслинову гранчицу када објављује вести Богородици.

68 J. Chevalier, A. Gherbrant, *nav. delo*, 510.

69 *Исто*, 284.

70 На банкетима, ритуалима и фестивалима, венци су ношени на главама и око врата због опојног мириса и хлађења. Венац од ружа могао је да ублажи главобољу, од акација или мајорана је деловао узбуђујуће на нерве, а мирта је ублажавала мирис вина. Коришћено је и друго биље које изазива ефекат ошамућености. D. B. Thompson, R. E. Griswold, *Garden lore of ancient Athens*, Princeton N. Y. **1963, 37.**

71 Глава цезара била је овенчана ловоровим венцем.

72 C. Pavia, *Guida delle Catacombe Romane: dai Titli all'Ipogeo di via Dino Campagni*, Roma, 2000, 89.

73 Римљани су употребљавали венац као ехо грчке традиције (питијске игре, олимпијске игре).

74 Овидије, римски песник, често је представљан са ловоровим венцем.

75 D. B. Thompson, R. E. Griswold, *Garden lore of ancient Athens*, Princeton N. Y. 1963, 37.

76 К. Миятевь, *нав. дело*, 109.

77 *Ibidem*, 43.

78 Вртови посвећени мртвима.

непосредној близини градских капија. Крајем хеленистичког периода, овакве парцеле се трансформишу у погребне баште[79] зване-kepotaphia[80] То су била ограђена места са обиљем засађених биљака и дрвећа,[81] сличним данашњим, али и са бунарима за њихово наводњавање.[82]

Сваки цвет има свој симбол, представља архетипски лик душе.[83] Гробнице на територији Србије од флоралних мотива садрже руже, цветове са три и четири латице и цветове кружне форме чија се врста не може дефинисати. Бели цвет насликан у гробници из Бешке можда представља љиљан. Бели љиљан се везује за Персефону, Венеру па самим тим и плодност, док у хришћанству пољски љиљан симболише Христа и препуштање Божјој вољи.[84] Ретке су веома реалистичне представе љиљана[85] као на минојској фресци „Принц љиљана“ (Санторини, 16 в.п.н.е). [86] За цветове са три латице из Виминацијума (G-4734) може се претпоставити да су лале што због облика цветне крунице, што због изгледа листова. Лала или тулипан је цвет поноса и славе.[87]

Осим цветова са три латице на простору Србије регистровани су и цветови са четири срцолике латице у гробници из Брестовика и гробницама из Виминацијума: G-2624 и G-5313. Овде можемо убројити и цветове крстасте форме са срцоликим латицама са локалитета над Над Клепечком, такође из Виминацијума. Аналогни примери из природе могу бити Жути ноћурак (из фамилије Onagraceae) и Pottentila erecta[88] (из фамилије Rosaceae). Не може се са сигурношћу тврдити да ли цветови са четири латице представљају уметнички израз, подражавају цветове из природе или пак алудирају на форму звезде, свастике[89] (Сл. 3f) или крста.

---

79 Начин гајења биљака, планирање и уређивање вртова описани су у Кепоурики, књизи из хеленистичког периода.

80 D. B. Thompson, R. E. Griswold, *Garden lore of ancient Athens*, Princeton N. Y. 1963, 36.

81 Биљке које су красиле древне вртове су: крокуси, љубичице, анемоне, звезде Витлејема, цикламе, ириси, нарциси, лале, беле раде, љиљани, руже (rosa canina и rosa centifolia), зумбули, као и ловор, мирта, олеандер, различито лековито биље, махуне, маслиново дрвеће, храстови, платани, чемпреси, палме, тополе и друго. D. B. Thompson, R. E. Griswold, *Garden lore of ancient Athens*, Princeton N. Y. 1963, 5, 6.

82 D. B. Thompson, R. E. Griswold, *op. cit.*, 36.

83 J. Chevalier, A. Gherbrant, *nav. delo*,116-118.

84 *Ibidem*, 519-520.

85 Бели љиљан се може видети на фризу једног феничанског пехара. Culican, V. Počeci prekomorske Trgovine, Primorski narodi Levanta, 133-160. u: *Osvit Civilizacije, Opšti pregled starih kultura,* Beograd, 1969, ur. Stuart Piggot,159, сл 8.

86 Archaeological Museum, Heraklion.

87 Лала или тулипан (лат. Tulipa) је назив рода монокотиледоних биљака. Род обухвата преко сто врста, природно распрострањених у Азији, јужној Европи и северној Африци.

88 Цвет са четири и пет латица.

89 Свастика се од времена катакомби могла се повезивати са Христом због своје крстасте форме. Симболише настајања универзалних циклуса. J. Chevalier, A. Gherbrant, *nav. delo*, 909.